

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**АРХЕОЛОГІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ
2017**

Головний редактор
БОЛТРИК Юрій Вікторович, канд. іст. наук

Редакційна колегія
БУЙСЬКИХ Алла Валеріївна, д-р іст. наук
ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, канд. іст. наук
ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, д-р іст. наук, проф.
ІВАКІН Гліб Юрійович (†), член-кореспондент НАН України, проф.
КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, канд. іст. наук
ЛИТВИНЕНКО Роман Олександрович, д-р іст. наук, проф.
МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.
ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, д-р іст. наук, проф.
ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, канд. іст. наук
САПОЖНИКОВ Ігор Вікторович, д-р іст. наук
СКОРИЙ Сергій Анатолійович, д-р іст. наук, проф.
ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, д-р іст. наук, проф.
ЧАБАЙ Віктор Петрович, член-кореспондент НАН України, проф.

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України

Прийм матеріалів:
Польовий комітет ІА НАН України
просп. Героїв Сталінграда, 12
м. Київ 04210
e-mail: adu.iananu@gmail.com
факс (044) 418-33-06

Виходить за підтримки
ВГО «Спілка археологів України»

А-87 Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — Київ: ІА НАН України, 2019. — 390 с.
ISBN 978-617-7810-01-7

Видання є щорічником, який готується до друку Польовим комітетом Інституту археології НАН України. Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону.

Стане в нагоді науковцям, студентам і всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки.

УДК 904(477)

В оформленні обкладинки використано фото курганів на правому березі р. Сіверський Донець нижче схилом від Бахмутської траси (Бахмутка) поблизу с. Довге Слов'яносербського р-ну Луганщини (з відео Є. Ланга для публікації: S. Telizhko, S. Hardy «In the Line of Fire: the Situation with Archaeological Objects in Eastern Ukraine») та фото фрагменту аттичного чорнофігурного кратеру кола Лідосу (див.: В. Крутілов, Д. Чистов «Роботи Березанської експедиції у 2016 р. (ділянка «О-Західний»)», с. 166, рис. 3).

ISBN 978-617-7810-01-7

© Інститут археології НАН України, 2019
© Автори статей, 2019

Редактор: О. О. Білинський; оформлення обкладинки: А. В. Панікарський; верстка: С. А. Горбаненко

Підписано до друку 7.05.2019 р. Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Antiqua. Обл.-вид. арк. 47,7.

Ум. друк. арк. 45,4. Тираж 300 прим. Зам.

Інститут археології Національної академії наук України; 04210, м. Київ, проспект Героїв Сталінграда, 12; www.iananu.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

Тираж видруковано: ПП «Видавництво «Стародавній Світ»; тел.: (044) 599-34-43; e-mail: books@ancientry.org; www.ancientry.org

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3991 від 24.02.2011 р.

глибиною 2,4 м від рівня сучасної поверхні. Людські рештки в могильній ямі не були зафіксовані. На дні ями знайдені: пряслице зі стінки середньовічної амфори, срібний перстень з гладким щитком (рисунок: 1) та три фрагменти срібної сережки зі складною привіскою.

Поховання 531 не містило слідів навмисного проникнення. На дні, прямокутної у плані, могильної ями були виявлені трубчаті кістки ніг людини, які були перехрещені нижче колінних суглобів. У районі поясу небіжчика було виявлено бронзову поясну пряжку (рисунок: 2) та залізний черешковий ніж з залишками дерев'яних піхов на лезі. У східному кінці могильної ями, на її дні, стояв великий салтівський глечик з пошкодженням ще у давнину вінцем та носиком-зливом.

Інтерес викликає поховання 532, котре належало воїну-вершнику. Могильна яма даного поховання складалася з вузької могили — під тіло людини — глибиною 2,8 м від рівня сучасної поверхні та пласкої площадки, овальної у плані форми, що розташовувалася з західного краю ями на глибині 2,5 м від рівня сучасної поверхні. На цій площадці знаходився кістяк коня, на кістках хребта якого лежали двое стремен та збруйне кільце. Біля копита передньої правої ноги коня була знайдена залізна збруйна пряжка. У лівій боковій стінці могильної ями, навпроти голови коня, була виявлена ніша-підбій, в якій лежали вудила з цвяхоподібними псаліями, дві срібні пряжки з щитком рамчатого типу п'ятикутної форми (рисунок: 5), чотири срібних наконечники від ременів вузди (рисунок:

12), три дрібні срібні бляшки напівсферичної форми (рисунок: 7), вісім бляшок округлої форми (рисунок: 8), тридцять шість срібних бляшок у вигляді щитка п'ятикутної форми (рисунок: 6), шість литих срібних бляшок з нерухомою округлою петелькою у нижній часті щитка (рисунок: 10, 11), тридцять три срібних фалари круглої форми з наскрізним отвором по середині (рисунок: 9). На дні ями, відведеній під тіло людини, на середині її довжини, були знайдені срібна лита поясна пряжка з гладким щитком п'ятикутної форми (рисунок: 3) та срібний литий наконечник поясу (рисунок: 4). Біля дна могильної ями, над похованням людини, в її заповненні, був виявлений залізний ніж із залишками дерев'яних піхов на лезі та фрагмент стінки салтівського кухонного горщика зі слідами сажі на зовнішній поверхні.

Поховання 533 було здійснено у прямокутній у плані могильній ямі глибиною 2,4 м від сучасної поверхні. На дні ями людські рештки зафіксовані не були. Інвентар поховання представлений навмисне зламанною на дві частини у давнину срібною фібулою Т-подібної форми (рисунок: 13), бронзовим з позолотою наконечником поясу коробчастого типу (рисунок: 15), залізним черешковим ножом, поряд з яким лежали дві бусини з кольорового скла, срібна коповушка з фігурною ручкою (рисунок: 14) та бронзова коповушка коромислоподібного типу з округлою петелькою по середині.

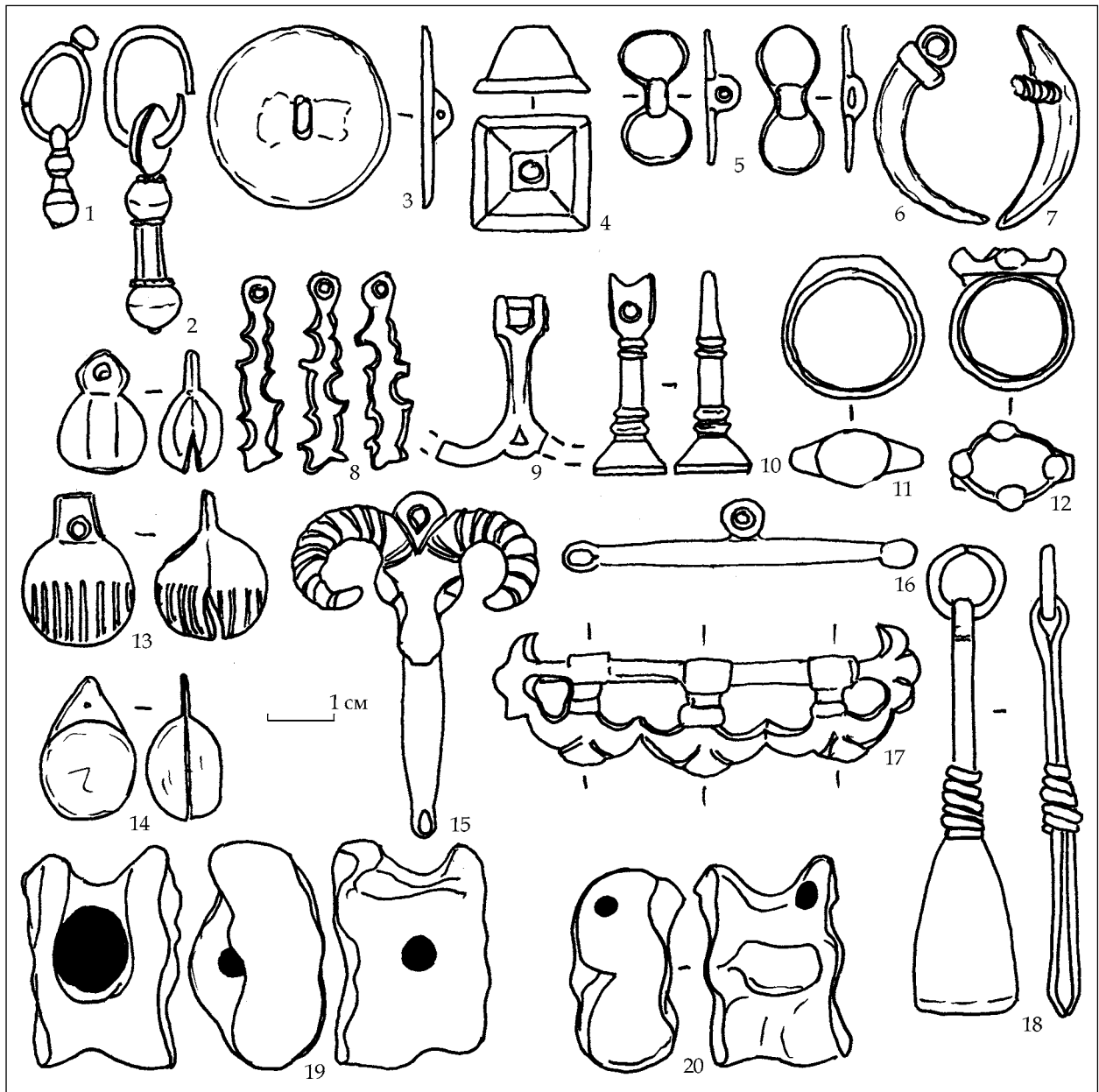
Знайдений в похованнях інвентар дозволяє датувати досліджені комплекси другої половиною VIII — початком IX ст.

В. Аксьонов, В. Скирда

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРХНЬОСАЛТІВСЬКОГО КАТАКОМБНОГО МОГИЛЬНИКА

Експедиція Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова разом з експедицією ХНУ ім. В. Н. Каразіна проводила роботи на четвертій ділянці великого катакомбного могильника біля с. Верхній Салтів Вовчанського р-ну Харківської обл. — ВСМ-IV. За час робіт була досліджена загальна площа 232 м², в межах якої розкопано 6 ранньосередньовічних катакомб (№ 137–142) та одне ґрунтове поховання (№ 144). На досліджених ділянках могильника були також зафіксовані пля-

ми дромосів ще трьох катакомб, які не були досліджені за браком часу. У дромосах усіх виявлених катакомбних споруд були зафіксовані сліди повторного проникнення до поховальних камер, у вигляді ходу повторного проникнення, котрий перерізав дромос у тій його частині, що знаходилась безпосередньо перед поховальною камерою. Дно ходу повторного проникнення до поховальної камери фіксувалося завдяки тонкому прошарку ґрунту темно-коричневого кольору. У трьох

Інвентар з катакомб ВСМ-IV, катакомби: 1, 6–8, 17 – № 137; 2, 9, 12, 15, 16, 18 – № 142; 3, 4, 10 – № 139; 5, 11, 13, 14, 19 – № 138; 20 – № 140

випадках (катакомби 137, 140, 142) на цьому прошарку ґрунту лежали плити пісковика, які повинні були закривати вхід до поховальної камери, але на момент дослідження вони були відсунуті від входу до камери. Кам'яний заклад у катакомбі 142 складався з трьох плит пісковика та був додатково доповнений дерев'яними плитами, залишки яких були виявлені на правій боковій стінці дромосу, поряд із входом до поховальної камери. П'ять з шести досліджених катакомб (окрім катакомби 141) належали до так званих Т-подібних.

Поховальна камера катакомби 137 містила залишки чотирьох небіжчиків (чоловіка, жінки та двох дітей), кістяки яких у давнину зазнали навмисної суцільної руйнації. Серед розкиданих по підлозі камери кісток

та в нижніх шарах заповнення камери були виявлені: бронзова сережка (рисунок: 1), два астрагали, бронзовий язичок від поясної пряжки, бронзовий роз'єднувач (рисунок: 17), бронзові литі бубонці, штамповані бляшки від ременів взуття, бронзові амулети (рисунок: 6, 8), амулет з ікла хижої тварини (рисунок: 7) та тесло-мотика.

У поховальній камері катакомби 138 знаходилися кістяки дорослого чоловіка та дівчинки-підлітка, на яких були помітні сліди навмисної руйнації. Серед людських решток були виявлені: бронзові литі бубонці (рисунок: 13), три залізних ножа, глечик, залізна поясна пряжка у фрагментах, бронзовий перстень з гладким щитком (рисунок: 11), астрагал-биток залитий свинцем (рисунок: 19),

скляні та сердоликові буси, бронзові штамповані гудзики у вигляді бубонців (рисунок: 14), срібна арабська монета (83 р. х.), яка була перетворена у нашивку, пряжки та бляшки від ремінців взуття, три метеликоподібні бронзові пронизки (рисунок: 5).

Із боку дромосу перед входом до поховальної камери катакомби 139 був виявлений глиняний кухоль, що лежав на боці. У камері були виявлені рештки дорослого чоловіка та молодої жінки. Обидва людських кістяки несли сліди навмисної руйнації. Інвентар складався зі скляних, сердоликових та коралових бус, астрагала, двох гудзиків у вигляді маленького дзеркала (рисунок: 3), фрагмента залізного дротяного браслету, бронзової підвіски-печатки (рисунок: 10), бронзової ворворки (рисунок: 4), фрагментів бронзової сережки та поясної пряжки, штампованих бляшок та наконечників від ременів взуття.

Рештки дорослого чоловіка та дитини були зафіксовані на підлозі камери катакомби 140. Череп чоловіка у давнину було навмисно відкинуто у бік, права рука зазнала навмисної руйнації. Чоловіка супроводжував не чисельний інвентар: залізне тесло-мотика, черешковий ніж, залізний пінцет, бронзова поясна пряжка, бронзовий роз'єднувач поясу, пряжки та бляшки від ременів взуття, три бронзові бубонця та бронзовий литий гудзик. У районі поясу дитини були виявлені чотири астрагали з отворами для підвішування (рисунок: 20), бронзові дротяні спіралеподібні пронизки, три бронзові литі бубонці, п'ять бісерин синього кольору. У лівому передньому куті камери знаходився розвал салтівського кухля та рештки м'ясної жертовної їжі.

Поховальна камера катакомби 141 містила кістяк дорослого чоловіка, верхня частина

якого зазнала у давнину навмисної руйнації. Небіжчика було покладено у випростаному положенні на спині ногами до входу в поховальну камеру. Біля ніг кістяка знаходилися решки м'ясної жертовної їжі. У районі поясу небіжчика зафіксовані залишки шкіряного поясу, який був прикрашений сімома пресованими бляшками з псевдо гранульованим орнаментом. Дрібні фрагменти ще однієї бляшки разом з залізним черешковим ножом лежали на вході до поховальної камери.

Кістяк дорослої жінки було виявлено на підлозі поховальної камери катакомби 142. Не дивлячись на те, що дромос прорізав хід повторного проникнення до поховальної камери, усі речі залишилися на своїх місцях. Так, поруч з черепом була знайдена сережка зі складною рухомою підвіскою (рисунок: 2) та фрагменти другої подібної сережки. У районі грудної клітини жінки були виявлені скляні та сердоликові, з гірського кришталю та роговика буси, бронзові спіралеподібні пронизки. Поряд с кістками тазу жінки знайдені дві коповушки (рисунок: 15, 16), фрагмент бронзового амулету (рисунок: 9), бронзовий пінцет (рисунок: 18), пакет залізних ножів. На фаланзі пальця правої руки був зафіксований бронзовий перстень без вставки (рисунок: 12).

Поховання у ґрунтовій ямі 144 належало дитині. У незначній за розміром ямі (0,8 × 0,3 м та глибиною 0,55 м від сучасної поверхні), прямокутної у плані форми зафіксовані тільки фрагменти черепа та кілька зубів. Небіжчик був орієнтовний головою на схід з незначним відхиленням на південь (азимут 100°).

Знайдений поховальний інвентар дозволяє датувати досліджені поховальні комплекси початком – третьою чвертю IX ст.

І. Голубєва, В. Окатенко, А. Голубєв, Г. Свистун

ОХОРОННІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ м. ХАРКІВ ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У процесі проведення наукових досліджень з метою збереження вже відомих і відкриття нових пам'яток співробітники ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» проводили роботи як у м. Харків так і на теренах Харківської обл.

У м. Харків охоронні археологічні роботи проводилися на ділянках, розташованих переважно в межах його історичної части-

ни – в зоні пам'ятки археології місцевого значення поселення «Харків» (№ 8828-Ха, наказ МКУ від 28.11.2013 р. № 1224). На ряді об'єктів в різних районах міста були виявлені в різному стані збереженості культурні нащарування XVIII – початку XX ст.

Шевченківський р-н. За адресою проїзд Рогатинський, 4 були зафіксовані перевідкладені нащарування кінця XIX – XX ст., в яких